

16. Удостоверение комиссара Временного правительства. – Архив державного заповідника «Асканія-Нова». – Ф.529. – Спр. 549. – Арк. 7.
17. Телеграмма Кирильцева Й. К. Пачоскому. – Архив державного заповідника «Асканія-Нова». – Ф.529. – Спр. 541. – Арк. 21.
18. Козлова Е. Асканія-Нова. Зоопарк в южно-русских степях / Е. Козлова. – Петроград, 1923. – 134 с.
19. Пачоский И. К. Список растений, обитающих на территории Государственного заповедника Асканія-Нова / Йосиф Конрадович Пачоский // Изв. Гос. Степного заповедника Асканія-Нова. – 1923. – Вып. 2. – С. 97 – 144.
20. Пачоский И. К. Наблюдения над целинным покровом в Асканія-Новой в 1923 году / Йосиф Конрадович Пачоский // Вісті Державного степового заповідника «Чаплі». – 1924 (1926). – Т. 3. – С. 30 – 65.
21. Пачоский И. К. Список растений, собранных А. А. Браунером на Тарханкутском полуострове в Крыму / Йосиф Конрадович Пачоский // Записки Киеского общества естествоиспытателей и любителей природы, 1915. – т. V. – С. 148 – 151
22. Вайнер Дуглас Экология в Советской России / Вайнер Дуглас. – Москва : Прогресс, 1991. – 396 с.
23. Пачоский И. К. По пескам Днепровского уезда (Ботанические экскурсии) / Йосиф Конрадович Пачоский. – Херсон, 1919. – 146 с.
24. Фальц-Фейн В. Е. Асканія-Нова / Владимир Едуардович Фальц-Фейн. – К. : Аграрна наука, 1997. – 350 с.
25. Дерюжина А. Засновник Херсонського природничо-історичного музею / Алла Дерюжина // Вгору. – 2002. – 12 грудня. – С. 7.

УДК 351.853 (091)(477.6) „1945/1991”

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ДОНБАСІ (1945 – 1991 РР.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Принь О.В., канд. іст. наук

(Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

В статтє рассмотрены и проанализированы достижения украинской советской и современной историографии по охране культурного наследия в Донбассе 1945–1991 гг.

The article considers and analyses achievements of Ukrainian soviet and modern historiography on the guarding of cultural heritage in Donbass region in 1945–1991.

Ступінь вивченості даної теми визначається досягненнями загальноукраїнської історіографії пам'яткознавства. Дослідження історії становлення державної системи охорони культурної спадщини є складовою частиною предмету пам'яткознавства як наукової дисципліни [1, с. 13], а локальний вимір (регіональний аспект) є цілком виправданим [2, с. 9]. Для характеристики історіографічного масиву, що стосується даної наукової

статті, було використано проблемно-хронологічний принцип його розподілу. В даному випадку запровадження такої практики є доречним, оскільки наукові роботи, що загалом охоплювали б предмет нашого дослідження, відсутні у сучасній історіографії. У різні часи науковці певною мірою звертались лише до висвітлення окремих питань пам'яткоохоронної справи у Донбасі. Огляд історіографічних здобутків, що стосуються теми, дозволяє

стверджувати, що у цій галузі майже відсутні наукові розвідки. Аналіз літератури свідчить, що у вітчизняній історіографії відсутнє спеціальне наукове дослідження, присвячене становленню і розвитку державної системи охорони культурної спадщини у Донбасі у 1945 – 1991 роках. Загальні міркування і окремі спостереження з цього приводу містяться у багатьох розрізних наукових працях та виданнях.

про охорону і дослідження археологічної спадщини стали праці Л.М. Славіна «Археологічні пам'ятки, їх вивчення й охорона», «Археологічне вивчення рідного краю» [3; 4]. Подальші дослідження І.Г. Шовкопляса з історії охорони пам'яток археології знайшли відображення у монографії «Археологічні дослідження на Україні (1917 – 1957)» [5] та інших роботах [6; 7].

Аналіз історіографічного доробку науковців з досліджуваної теми дозволяє хронологічно виділити два основних періоди накопичення матеріалу: період радянської історіографії (1945 – 1991 рр.) та новітній (з 1991 р.). При цьому література поділяється, по-перше, на праці, в яких розвиток та становлення державної системи охорони культурної спадщини розглядаються в цілому по Україні, по-друге – на наукові дослідження безпосередньо з історії регіону.

Перший перелік пам'яток археологічної спадщини було узагальнено науковцями Інституту археології та опубліковано в книзі «Археологічні пам'ятки в Українській РСР: короткий список». Це видання стало першою спробою узагальнити весь масив даних про археологічні пам'ятки України [8]. Більш детальна та вичерпна на той час інформація про археологічні пам'ятки була підготовлена та узагальнена науковцями Інституту археології АН УРСР і опублікована в академічному виданні «Археологія Української РСР» у 3-х томах [9].

За своїм змістом і спрямуванням література, видана в 1945 – 1985 рр., головним чином мала характер поглиблених наукових розвідок з історії досліджень пам'яток археології, історії архітектури, історії українського музейництва та узагальнюючих праць красназнавчого спрямування; наприкінці 1980-х років з'являються праці власне пам'яткознавчої тематики.

Значний внесок у розробку проблемних питань з охорони пам'яток історії і культури та проблеми організації охоронних розкопок археологічних об'єктів на Україні зробив визначний український вчений Д.Я. Телегін. У цей час у його працях дуже активно піднімаються практичні питання захисту пам'яток археологічної спадщини, узагальнюється досвід проведення пам'яткоохоронних робіт на новобудовах. Зокрема, ці питання розглядалися у статтях: «Законодавство про пам'ятки історії та культури» [10], «Довідник про археологічні пам'ятки УРСР» [11], «Польова практика слу-

За тематичним спрямуванням можна виділити шість груп наукових розробок.

До *першої групи* віднесено праці, в яких розглядаються питання історії археологічних досліджень та охорони пам'яток археології. Однією з перших спроб узагальнення попередніх знань

хачів курсів підвищення кваліфікації в 1971 р.» (спільно з О.А. Цвек) [12], «Досвід і практика організації археологічних досліджень на новобудовах» [13], «Розкопки курганів епохи бронзи за допомогою механізмів» (спільно з С.Н. Братченком) [14], «Закон про охорону пам'яток історії і культури та проблема організації охоронних розкопок археологічних об'єктів на Україні» [15] та ін.

Донецькі дослідники Д.С. Цвейбель, Т.О. Шаповалов публікують наукові роботи, присвячені історії вивчення й охорони археологічних пам'яток в Україні [16], зверненню до замовчуваних сторінок історії [17], поверненню забутих імен видатних учених [18], вивченню та охороні пам'яток археології на території Донецької області [19]. Крім того, наукову розвідку з вивчення історії археологічних досліджень Бахмутського краю здійснив С.Й. Татаринів [20], актуальні питання з історії досліджень курганів Донбасу піднімає С.М. Дегерменджи [21], дослідженню та популяризації археологічної спадщини краю присвятили свої роботи В.Ф. Клименко, В.І. Цимбал, А.М. Усачук [22; 23].

У роботах луганських науковців І.О. Післарія [24], О.Ф. Горелика [25], І.М. Ключевої та М.О. Бойчук [Принь] розглядаються питання охорони пам'яток історії та культури на Луганщині довоєнного періоду [26] та історія дослідження археологічних пам'яток [27], [28]. Привертають увагу роботи про стан охоронних досліджень пам'яток археологічної спадщини М.О. Афоніна [29] та актуальні питання з виявлення, охорони та їх дослідження Ю.Б. Коляди [30]. Окремі періоди та напрями пам'яткоохоронних досліджень у регіоні розглянуті у роботах В.С. Фльорова [31], А.В. Супруненко [32].

Другу групу досліджень становлять наукові праці, в яких розглядаються практичні роботи з виявлення та обліку пам'яток архітектури в Україні, які проводили в 1949 – 1950-х рр. Вони були узагальнені виданням «Пам'ятники архітектури УРСР, що перебувають під державною охороною: список» [33]. У ньому дано перелік 1517 пам'яток архітектури, з них 29 – з Донбасу. Це стало першим офіційним списком пам'яток архітектури України, що показував, які споруди перебували під охороною держави. І вже наступного року виходить колективна монографія «Нариси історії архітектури України: дожовтневий період», де у додатку наводився список пам'яток архітектури, серед яких згадувались і деякі знищені архітектурні об'єкти [34].

Видання чотири томного каталогу-довідника «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» сприяло збиранню, систематизації й аналізу матеріалів щодо пам'яток містобудування та архітектури України. Довідник було ілюстровано фотографіями та планами будівель і споруд. Другий том каталогу містив матеріали про пам'ятки архітектури Луганської та Донецької областей [35]. Кожна стаття мала історичні дані про споруду, її архітектурну характеристику, креслення плану та фотографію зовнішнього вигляду.

Вивченню проблем дослідження пам'яток архітектури в Донбасі присвятили свої роботи О.В. Губанов, А.В. Вергелес [36; 37] та Є.О. Гайворонський [38].

До *третьої групи* зараховано наукові публікації з вивчення історії музейної справи в контексті збереження культурної спадщини. Дослідження у цьому напрямі проводили Ю.А. Омельченко [39;

40], Г.Г. Мезенцева [41], М.М. Бондар, Л.М. Славін, І.Т. Буланій [42] та ін.

Першу спробу висвітлення охорони культурної спадщини у розрізі музейної роботи зробили у своїй праці «Нариси музейної справи» М.М. Бондар, Г.Г. Мезенцева та Л.М. Славін [43]. Ця робота містила окремих розділ «Охорона пам'яток культури в нашій країні», в якому була стисла інформація про стан пам'яткоохоронної сфери в цілому по країні та підведені підсумки роботи в цій галузі за останні 8 років. Серед найкращих областей УРСР, які багато зробили з обліку пам'яток історії, археології, архітектури і мистецтва, була відзначена Луганська.

Наприкінці 1960-х рр. з'являються праці з історії виникнення, діяльності та узагальнення досвіду роботи музеїв Донбасу [44; 45]. У з'ясуванні досвіду і проблем музейництва важливе значення мають праці, присвячені діяльності окремих музеїв, путівники по їх експозиціях. Однак основна увага в цих роботах звертається, перш за все, на характеристику експозицій, залишаючи поза увагою важливе питання пам'яткоохоронної роботи у регіоні [46; 47].

Аналізуючи діяльність музейних установ, автори частково торкалися питань становлення державної системи охорони культурної спадщини, характеризували окремі її складові, але уникали взагалі суперечливих питань надмірної ідеологізації музейної роботи.

Четверту групу складають комплексні узагальнюючі праці, в яких висвітлюються окремі проблеми увічнення пам'яток. Інформація про те, яким фактам та подіям держава приділяла увагу, розміщена на сторінках видань: «Історія міст і сіл Української РСР: Луганська

область», «Історія міст і сіл Української РСР: Донецька область», «Історичне краєзнавство в Українській РСР», «Пам'ятники історії і культури Украинской ССР. Каталог-справочник» та ін.

Серед загальних праць привертає увагу 26-томна серія історико-краєзнавчих робіт під загальною назвою «Історія міст і сіл Української РСР». У 1968 р. виходить том по Луганській [48], а в 1970 р. – по Донецькій області [49]. Матеріали про пам'ятки археології Луганської області були упорядковані працівником Інституту археології В.М. Гладилиним і науковим працівником Луганського краєзнавчого музею І.О. Післарієм, а Донецької області – науковим співробітником Інституту археології Є.В. Махно, працівниками Донецького державного університету Д.С. Цвейбель та Т.О. Шаповаловим. Видання містило інформативні дані про споруджені пам'ятки історії та виявлені пам'ятки археології, однак, як і всім дослідженням того часу, йому були притаманні тенденції ідеологізації проблем культурного будівництва та надмірної уваги до монументальних пам'яток.

У колективній монографії «Історичне краєзнавство в Українській РСР» узагальнено досвід пам'яткоохоронної роботи через призму краєзнавства на конкретних прикладах різних областей. Автори на основі широкого залучення фактологічного матеріалу відобразили практичні пам'яткоохоронні заходи музеїв, громадських товариств, університетів, зокрема зафіксовано 43 згадки про цю роботу в Донбасі. У монографії подано окремі матеріали з пам'яткоохоронної діяльності краєзнавчих музеїв Донбасу та місцевих осередків УТОПІК [50].

Помітною подією у розвитку досліджень з охорони культурної спадщини стало академічне видання «Памятники истории и культуры Украинской ССР», підготовлене науковцями Інституту історії АН УРСР спільно з Міністерством культури УРСР, Держбудом УРСР та УТОПК. У виданні містилися стислі відомості про всі відомі пам'ятки історії, археології, архітектури, монументального мистецтва, які мали загальносоюзне, республіканське, місцеве значення, а також про пам'ятки, що були виявлені та споруджені в останні роки перед публікацією, але не зареєстровані державними органами охорони. Каталог-довідник став першим виданням, яке узагальнило інформацію про більш як 85 тисяч пам'яток історії та культури, які перебували на державному обліку в республіці станом на перше півріччя 1985 року [51].

До *п'ятої групи* належать наукові публікації з нормативно-правового забезпечення охорони та використання пам'яток культурної спадщини. Правові аспекти охорони культурної спадщини були досліджені В.Я. Настюком, В.І. Акуленком, Т.В. Курило [52], В.В. Максимовим [53], О.І. Мельничук [54], О.А. Старокожевим, Н.О. Лазор, І.І. Шамшиною [55], О.М. Санжаровою [56].

Розкриттю процесу відбудови пам'яток в Україні та характеристики радянського законодавства з охорони пам'яток історії та культури присвячені роботи В.Я. Настюка [57; 58] та В.І. Акуленка [59; 60]. З прийняттям радянського пам'яткоохоронного законодавства збільшується кількість наукових праць, які розкривають правовий статус та специфіку охорони пам'яток культурної спадщини, роз'яснюють чинне законодавство, розглядають питання

державного обліку пам'яток, характеризують особливості правового режиму використання [61; 62].

Шосту групу досліджень, які здебільшого припадають на 1990-ті рр. – початок ХХІ ст., створюють розвідки саме пам'яткознавчої спрямованості.

Пам'яткоохоронні питання порушували у своїх публікаціях В.І. Акуленко, В.А. Войналович, В.О. Горбик, Ю.З. Данилюк, Г.Г. Денисенко, С.З. Заремба, С.І. Кот, П.Т. Тронько [63; 64], В.Ф. Генінг [65], О.М. Корнієнко, В.О. Константинов [66; 67], Д.Я. Телегін [68], І.О. Ігнаткін [69], В.В. Вечерський [70] та інші науковці.

Назрілі проблеми пам'яткоохоронної роботи розглянуто С.М. Чайковським на сторінках часопису «Пам'ятники України» [71; 72], автор привертає увагу до вивчення основних видів пам'яток, їх паспортизації.

При підготовці «Зводу пам'ятників історії і культури Української РСР» у Донецькій та Луганській областях проводилася робота над науковим упорядкуванням інформації про пам'ятки історії, археології, архітектури та мистецтва. У другій половині 1980-х років виходять друком науково-допоміжні бібліографічні довідники для бібліографічного забезпечення авторського колективу редколегії «Зводу пам'ятників історії і культури Української РСР». У таких збірках містилась інформація щодо виданих робіт про пам'ятки і пам'ятні місця та пам'ятки історії і культури [73; 74]. Матеріали про вже відомі та виявлені пам'ятки археології зрештою увійшли до переліку пам'яток археології Донецької області, який підготували до друку у 1988 році співробітники Донецького краєзнавчого музею О.Я. Привалова та О.І. Привалов [75].

Із спеціальних досліджень можна виокремити монографію «Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР», яка розкриває державну систему охорони культурної спадщини. Так, розвитку системи охорони пам'яток 1960-х – 1980-х рр. XX ст. присвячена наукова робота В.А. Войналовича та Ю.З. Данилюка, в якій відображаються основи і принципи тогочасного пам'яткоохоронного законодавства, розв'язання тих чи інших питань на рівні вищого партійно-державного керівництва країни, висвітлюється особистий внесок видатних діячів науки і культури в збереження історико-культурної спадщини України [76; 77].

Період радянської історіографії виділяється заідеологізованістю, однобічністю підходів та орієнтуванням на провідну роль Комуністичної партії та її лідерів. Науковці того часу при проведенні досліджень під тиском обставин дотримувалися теорії класової боротьби та партійної ідеології у висвітленні подій та процесів, замовчувалися трагічні сторінки історії 1930-х років та долі репресованих вчених. Наукові видання того часу містять набір стереотипних, заідеологізованих висновків, щедро проілюстрованих цитатами партійних керівників та класиків марксизму.

У радянський період не було проведено жодного дослідження, яке носило б узагальнюючий характер, крім того, не існувало також фактів розгляду питання на регіональному рівні. Охорона пам'яток культури розглядалася науковцями переважно в галузевому аспекті: археологічному, архітектурному, правовому тощо.

Зі здобуттям у 1991 році Україною незалежності ситуація в українському

пам'яткознавстві суттєво змінюється. Відбуваються спеціалізовані конференції, з'являються окремі статті та узагальнюючі праці науковців, які об'єктивно аналізують етапи становлення системи охорони культурної спадщини в Україні. Серед них роботи В.І. Акуленка, С.З. Заремби, Н.М. Кравченко [78], О.О. Нестулі [79], О.М. Титової, В.О. Горбика, Г.Г. Денисенко, Т.І. Катаргіної, Б.В. Колоска, М.Т. Пархоменка, Л.В. Прибеги, С.В. Гаврилюк [80], Д.Н. Козака [81] та ін.

Серед розмаїття наукових робіт виділяються монографії В.І. Акуленка «Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990)» (1991) та С.З. Заремби «Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність» (1995), «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис» (1998). У цих дослідженнях проаналізовано загальні історичні процеси, що стосувалися розвитку системи охорони культурної спадщини і в цілому по Україні, і в Донбасі зокрема.

У своїй монографії В.І. Акуленко докладно дослідив питання становлення і розвитку законодавства про охорону і використання пам'яток культурної спадщини у 1917 – 1990 рр., а також простежив загальні етапи формування державної системи охорони культурної спадщини [82]. У його подальших наукових дослідженнях дається оцінка існуючих тенденцій, проблем розвитку законодавства про охорону пам'яток історії та культури в Україні. Для нього є характерним історико-правовий підхід до проблеми, що базується на аналізі прийнятих нормативних актів з питань охорони пам'яток у державі.

Висвітленню передумов становлення державної системи охорони культурної

спадщини, розвитку пам'яткоохоронного руху в Україні присвячено монографічне дослідження С.З. Заремби "Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність", де детально висвітлюються початкові етапи, основні проблеми становлення та розвитку українського пам'яткознавства в період ХІХ – початку ХХ ст. Завдяки широкому колу джерел розкрита наукова діяльність окремих осіб, наукових товариств, архівних комісій, археологічних з'їздів, музеїв тощо [83]. Слід відзначити, що автор присвятив радянському періоду діяльності державних пам'яткоохоронних органів з 1945 року тільки неповних 5 сторінок (з 221 до 226 сторінки). Аналізуючи основні форми і методи пам'яткоохоронної роботи, автор наводить лише окремі факти діяльності луганських пам'яткоохоронців у 1920 – 30-х рр., а період повоєнної відбудови взагалі не розглянуто.

Аналізу ролі, розкриттю досвіду діяльності, основних етапів і форми роботи громадської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури присвячено науково-популярне видання "Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис" [84]. Поза межею дослідження науковця залишився значний масив архівних документів з обласних архівів Луганщини та Донеччини.

Широке коло питань, пов'язаних з охороною і вивченням нерухомих пам'яток історії та культури, розглянуто в колективній монографії "Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження і збереження", що побачила світ за загальною редакцією В.О. Горбика. У книзі висвітлено основні етапи становлення державної охорони пам'яток,

діяльність громадських організацій у цій сфері в другій половині минулого століття, а також підведені підсумки вивчення пам'яток культурної спадщини [85].

У статтях В.О. Горбика та Г.Г. Денисенко, опублікованих у 2003 – 2004 роках, розглядається широке коло питань, пов'язаних із вивченням нерухомих пам'яток історії та культури в контексті дослідження культурної спадщини України протягом тривалого періоду – від часів Київської Русі до сучасності [86; 87].

Характеризуючи сучасну історіографію проблеми, відзначимо колективну працю, яка містить стислі відомості про понад 500 пам'яток архітектури, зокрема і відомості про пам'ятки Донбасу [88], та видання каталогу-довідника про пам'ятки історії та монументального мистецтва Луганської області [89].

Історія пам'яткоохоронної роботи в Україні, музейництва, проблеми вивчення і класифікації пам'яток усіх видів знайшли відображення у наступних колективних виданнях: "Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури" [90], "Пам'ятки історії та культури України" [91], "Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика" [92] та "Праці Центру пам'яткознавства" (17 випусків). Інформація у виданнях структурована за окремими напрямками: теорія, історія та історіографія пам'яткознавства, архітектурна та містобудівна спадщина, пам'ятки археології, музезнавство, пам'ятки науки і техніки, церковне пам'яткознавство тощо.

Помітне місце в історіографії питання посідає збірник матеріалів і документів, який містить основні досягнення з 40-річної історії УТОПІК, відображає роль цієї громадської організації у державній сис-

темі охорони культурної спадщини протягом другої половини ХХ ст. [93].

Висвітленню окремих аспектів становлення державної системи охорони культурної спадщини присвячена низка дисертаційних досліджень. Проблеми державного управління охороною пам'яток історії та культури в СРСР досліджені В.Я. Настюком [94]. Становлення і розвиток законодавства про охорону пам'яток культури в Україні (1917–1991) знайшли ґрунтовне відображення в роботі В.І. Акуленка [95]. Охорону пам'яток історії та культури в УРСР у 1943 – на початку 1960-х рр. вивчав С.І. Кот [96]. Охорону та використання культурної спадщини в Україні 1970-х – на початку 1990-х рр. дослідила В.М. Піскун [97]. Історико-теоретичні засади українського пам'ятокознавства знайшли своє відображення в роботі С.З. Заремби [98]. Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні висвітлені Т.В. Курило [99]. Аналізу міжнародно-правових аспектів захисту культурної спадщини присвятила свою увагу О.І. Мельничук [100]. До характеристики пам'яток охоронних заходів у Донбасі через призму краєзнавчого дослідження звернулася В.Ф. Павлухіна [101]. У її дослідженні комплексно проаналізовано розвиток краєзнавчого руху в Донецькій області та показано громадські форми пам'яток охоронної роботи у діяльності Донецької обласної організації УТОПІК.

Окремі дослідження присвячені висвітленню регіональних особливостей становлення органів та пам'яток охоронних структур на Волині, Черкащині, Харківщині, в Криму. Йдеться про дисертації С.В. Гаврилюк [102], Є.С. Яро-

шенка [103], В.С. Романовського [104], І.В. Чернікової [105], О.В. Мельниченко [106], О.Ю. Манаєва [107], О.В. Хлівнюка [108] та Г.О. Андрес [109].

Важливими для комплексного розгляду та усвідомлення величезного обсягу проведеної пам'яток охоронної роботи на ниві збереження археологічної спадщини стають спеціалізовані наукові періодичні видання «Археологический альманах» (1993), «Донецкий археологический сборник» (1991), «Древние культуры Подонцовья» (1993), «Літопис Донбасу», «Древние культуры Восточной Украины (проблемы изучения и правовой охраны археологического наследия)» (1996), «Археология и древняя архитектура Левобережной Украины и смежных территорий» (2000), «Степи Европы в эпоху средневековья», «Древности Подонцовья» (1997), «Древности Северского Донца» (1998), «Матеріали та дослідження з археології Східної України» (2003) та ін.

Вагомою складовою при дослідженні системи охорони культурної спадщини стають науково-методичні семінари та науково-практичні конференції з проблем охорони та досліджень пам'яток археології, які проходили у Донбасі: «Итоги полевых исследований в Донецкой области» (Донецьк, 1977), «Проблемы эпохи бронзы юга Восточной Европы» (Донецьк, 1979), «Археология и краеведение в школе» (Донецьк, 1985), «Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе» (Донецьк, 1986), «Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе» (Донецьк, 1987), «Организация археологических экспедиций с участием школьников» (Донецьк, 1988), «Актуальные проблемы охраны и иссле-

довання археологических памятников в Центральном Донбассе» (Перевальськ, 1988), «Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе» (Донецьк, 1989), «Проблемы исследования памятников археологии Северского Донца» (Луганськ, 1990) та ін.

Наукові дослідження, опубліковані з середини 1940-х років, були позбавлені історичної об'єктивності через жорстку цензуру та ігнорування низки пам'яткоохоронних тем. З огляду на тогочасні реалії науковці не висвітлювали проблеми нищення пам'яток культурної спадщини, які не відповідали основним засадам марксизму та самої радянської системи. У цілому ж новий етап відродження та розвитку пам'яткоохоронної проблематики розпочався з другої половини 1950-х – на початку 1960-х рр. після розвінчання культу особистості Сталіна.

Перші узагальнюючі публікації з охорони пам'яток культурної спадщини з'явилися вже у 1950-х рр. у зв'язку із проведенням державної реєстрації пам'яток архітектури та археології, відновленням рятівних археологічних робіт на новобудовах. Багатьом публікаціям радянського часу бракує критичного підходу, аналізу наведених фактів.

У публікаціях 1960 – 1970-х рр. радянські дослідники поглиблюють розробку питань з охорони культурної спадщини, звертаючись до значного фонду архівних матеріалів. 1980-ті – початок 1990-х рр. характеризуються збільшенням публікацій пам'яткоохоронної тематики, з'являються наукові дослідження, присвячені історії пам'яткоохоронного руху, внеску наукової та творчої інтелігенції у розвиток та становлення цих процесів у Донбасі. З другої половини

1980-х рр. збільшується кількість краєзнавчих праць, пов'язаних з підготовкою багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури Української РСР» та каталогу-довідника пам'яток архітектури. Одним з пріоритетних наукових напрямів роботи стала розробка проблем пам'яткознавства, охорони культурної спадщини та їх нормативно-правового забезпечення.

Виявом активізації дослідницького інтересу до проблеми охорони культурної спадщини стало збільшення числа публікацій і розширення їхньої тематики. Як показує аналіз цих робіт, у них розкриті насамперед загальноукраїнські проблеми становлення та розвитку системи охорони культурної спадщини, а регіональні аспекти та притаманні регіонам, зокрема Донбасу, особливості комплексно не досліджувались.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кот С. Пам'яткознавство в системі наукових знань / С. Кот // Пам'яткознавчі студії в Україні : теорія і практика. – К., 2007. – С. 7–22.
2. Верменич Я. Поняття «регіональна історія» як структурна модель територіальних досліджень / Ярослава Верменич // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип. 2. – С. 9–28.
3. Славін Л. М. Археологічні пам'ятки, їх вивчення й охорона / Л. М. Славін. – К. : Радянська школа, 1950. – 31 с.
4. Славін Л. М. Археологічне вивчення рідного краю / Л. М. Славін. – К. : Радянська школа, 1960. – 72 с.
5. Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917 – 1957) / І. Г. Шовкопляс. – К., 1957. – 424 с.
6. Шовкопляс І. Г. Експедиції Інституту археології АН УРСР в минулому році / І. Г. Шовкопляс // УІЖ. – 1958. – № 2. – С. 153–157.

7. Шовкопляс І.Г. Визначна історична пам'ятка / І. Г. Шовкопляс // УДЖ. – 1963. – № 1. – С. 124–131.
8. Археологічні пам'ятки в Українській РСР : короткий список / відп. ред. Телегін Д.Я. – К. : Наук. думка, 1966. – 463 с.
9. Археологія Української РСР : у 3-х т. / голов. редкол.: Телегін Д.Я. (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1971 – 1975. – Т. 1. – 1971. – 452 с. ; Т. 2. – 1971. – 504 с. ; Т. 3. – 1975. – 502 с.
10. Телегін Д. Я. Законодавство про пам'ятки історії та культури / Д.Я. Телегін // Археологія. – 1971. – Вип. 1. – С. 56–59.
11. Телегін Д. Я. Довідник про археологічні пам'ятки УРСР / Д.Я. Телегін // Археологія. – 1973. – Вип. 8. – С. 116–117.
12. Телегін Д. Я. Польова практика слухачів курсів підвищення кваліфікації в 1971 р. / Д. Я. Телегін, О. А. Цвек // Археологія. – 1973. – Вип. 10. – С. 94–95.
13. Телегін Д. Я. Досвід і практика організації археологічних досліджень на новобудовах / Д. Я. Телегін // Археологія. – 1973. – Вип. 12. – С. 101.
14. Телегін Д. Я. Розкопки курганів епохи бронзи за допомогою механізмів / Д. Я. Телегін, С. Н. Брагченко // Археологія. – 1974. – Вип. 13. – С. 105–109.
15. Телегін Д. Я. Закон про охорону пам'яток історії і культури та проблема організації охоронних розкопок археологічних об'єктів на Україні / Д. Я. Телегін // Археологія. – 1978. – Вип. 26. – С. 100–104.
16. Цвейбель Д. С. З історії вивчення і охорони археологічних пам'яток на Україні в перші десятиріччя Радянської влади / Д. С. Цвейбель // УДЖ. – 1971. – № 12. – С. 109–112.
17. Цвейбель Д. С. Микола Омелянович Макаренко (До 40-річчя відкриття Маріупольського могильника) / Д. С. Цвейбель // УДЖ. – 1970. – № 8. – С. 128–130.
18. Цвейбель Д. С. Дослідник минулого Донбасу М.В. Сибільов : (до 100-річчя від дня народження) / Д. С. Цвейбель // УДЖ. – 1973. – № 2. – С. 132–134.
19. Шаповалов Т. О. Вивчення та охорона пам'яток археології на території Донецької області / Т.О. Шаповалов // Друга республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства : тез. доповідей наук. конф. – К., 1982. – С. 275–276.
20. Татаринів С. И. Археология Бахмутского края / С. И. Татаринів, С. В. Федяев, С. А. Федотов. – Артемівськ, 2003. – 64 с.
21. Дегерменджі С. М. Кургани Донеччини : загальний стан, проблеми обліку та охорони / С. М. Дегерменджі / АА. – Донецьк, 2004. – № 14. – С. 3–12.
22. Клименко В.Ф. Древности родного края (историко-краеведческий очерк) / В. Ф. Клименко, В. И. Цымбал. – Донецьк, 1991. – 40 с.
23. Клименко В. Ф. Курганые древности Центрального Донбасса / В. Ф. Клименко, А. Н. Усачук, В. И. Цымбал. – Донецьк, 1994. – 128 с.
24. Писларий И. А. Тайны степных курганов. Историко-краеведческий очерк / И. А. Писларий, А. П. Филатов. – Донецьк, 1972. – 140 с.
25. Горелик А. Ф. История родного края. Луганская область (с древнейших времен до начала 19 века) / А. Ф. Горелик, Т. В. Вихрова, К. И. Красильников. – Луганськ, 1995. – Ч. 1. – 228 с.
26. Ключнева И. Н. Охрана памятников истории и культуры на Луганщине 1917 – 1943 гг. / И. Н. Ключнева // З досвіду роботи музеїв Донецької, Харківської, Луганської областей : матеріали наук.-практ. семінару музейних працівників Донецької області. – Донецьк, 2003. – С.141–148.
27. Ключнева И. Н. История исследований памятников археологии Луганщины / И. Н. Ключнева // Матеріали та дослідження з археології Східної України : зб. наук. праць / [під ред. С.М. Санжарова]. – Луганськ, 2004. – Вип. 5. – С. 302–325.
28. Бойчук М. О. История археологических исследований на Луганщине / М. О. Бойчук // Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії : зб. наук. праць. – Луганськ, 2001. – С. 313–314.

29. Афонин Н. А. О состоянии охранных исследований памятников археологии в Донбассе / Н. А. Афонин // Актуальные проблемы охраны и исследований археологических памятников в Центральном Донбассе : тез. док. науч. конф. – Перевальск, 1990. – С. 4–7.
30. Коляда Ю. Б. Некоторые вопросы работы по выявлению, охране и исследованию курганных могильников в Донбассе / Ю. Б. Коляда // Актуальные проблемы охраны и исследований археологических памятников в Центральном Донбассе : тез. док. науч. конф. – Перевальск, 1990. – С. 7–9.
31. Флеров В. С. Спасать надо сегодня / В. С. Флеров // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе : тез. док. науч. конф., (Донецк, 19–21 апр. 1989 г.). – Донецк, 1989. – Ч. 2 – С. 58–59.
32. Супруненко А. В. К биографии А. К. Тахтая / А. В. Супруненко // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе : тез. док. науч. конф., (Донецк, 19–21 апр. 1989 г.). – Донецк, 1989. – Ч. 2. – С. 65–66.
33. Памятники архитектуры УРСР, що перебувають під державною охороною : список. – К. : Держбудвидав, 1956. – 111 с.
34. Нариси історії архітектури Української РСР. Дожовтневий період / Асеев Ю. С., Грицай М. О., Ігнатов О. Н. та ін. – К. : Держбудвидав, 1957. – 560 с.
35. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР : иллюстрированный справочник-каталог. В 4-х томах. Т. 2. : Винницкая область, Ворошиловградская область, Донецкая область и др. области. – К. : Будівельник, 1983. – 336 с.
36. Вергелес А. В. Историко-архитектурное наследие Донеччины (исследование и проблемы последних лет) / А. В. Вергелес // Археология и древняя архитектура Левобережной Украины и смежных территорий : сб. науч. работ. – Донецк : Східний видавничий дім, 2000. – С. 5.
37. Губанов А. В. Ансамбли 30 – 50-х гг. XX в. в центрах городов Донбасса / А. В. Губанов, А. В. Вергелес // Вісник ДонДАБА. – Макіївка, 2004. – Вип. 3 (45). – С. 35–37.
38. Гайворонский Е. А. К вопросу о ценности и сохранности памятников архитектуры и истории в Донбассе / Е. А. Гайворонский, С. А. Борознов // Вісник ДонНАБА. – Макіївка, 2008. – № 6(74). – С. 73–76.
39. Омельченко Ю. Музейне будівництво на Україні за сорок років радянської влади / Ю. Омельченко // Наукові записки КДУ ім. Т.Г. Шевченка. – 1957. – Т. XVI. – Вип. 12. – С. 131–145.
40. Омельченко Ю. А. Охорона пам'яток і музейне будівництво на Україні в перші роки Радянської влади / Ю. А. Омельченко // УГЖ. – 1971. – № 12. – С. 109–110.
41. Мезенцева Г. Г. Музеи Украины / Г. Г. Мезенцева. – К. : изд-во Киев. ун-та, 1959. – 179 с.
42. Буланый І. Т. Діяльність історичних і краєзнавчих музеїв республіки на сучасному етапі / І. Т. Буланый // УГЖ. – 1976. – № 1. – С. 40.
43. Бондар М. М. Нариси з музейної справи / М. М. Бондар, Г. Г. Мезенцева, Л. М. Славін. – К. : вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 191 с.
44. Близнюков В. Народні музеї Луганщини / Віктор Близнюков, Леонід Дайнеко. – Донецьк, 1968. – 60 с.
45. Областной краеведческий музей : Краткий путеводитель по Сталинскому краеведческому музею / сост. : Г. А. Гусинский, З. П. Крамаренко, Т. А. Шаповалов и др. – Сталино : Донбасс, 1961. – 125 с.
46. Высоцкий В. И. Ворошиловградский краеведческий музей : Путеводитель / В. И. Высоцкий, Л. И. Радзиховская. – Донецк : Донбас, 1980. – 71 с.
47. Донецкий областной краеведческий музей. – Донецк : Облполиграфиздат, 1984. – 11 с.
48. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область: [у 26 т.]. – К. : Гол. ред. укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1968–. – (Науково-документальна серія книг «Історія міст і сіл Української РСР» : у 26 т. / голов. редкол. :

- Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. Т. Луганська область / [обл. редкол. : Пономаренко Ю. Ф. (голова) та ін.]. – 940 с.
49. Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область: [у 26 т.] / – К. : Гол. ред. укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1970 – (Науково-документальна серія книг “Історія міст і сіл Української РСР” : у 26 т. / голов. редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. Т. Донецька область / [обл. редкол. : Пономарьов П. О. (гол.) та ін.] – 992 с.
50. Історичне краєзнавство в Українській РСР / [П. Т. Тронько, В. О. Горбик, О. І. Лугова та ін.] ; АН УРСР, Ін-т історії. – К. : Наук. думка, 1989. – 237 с.
51. Пам'ятники історії і культури Української ССР : Каталог-справочник / под ред. П. Т. Тронька. – К. : Наук. думка, 1987. – 736 с.
52. Курило Т. В. Правова охорона культурної спадщини України: монографія / Т. В. Курило. – Л. : Новий Світ-2000, 2006. – 151 с.
53. Максимов В. В. Імплементція норм міжнародного гуманітарного права з охорони культурних цінностей у внутрішнє право України / В. В. Максимов // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / [за ред. В. Н. Денисова]. – К. : Юстініан, 2006. – С. 526–539.
54. Мельничук О. І. Міжнародно-правовий статус всесвітньої культурної і природної спадщини: монографія / О. І. Мельничук. – К. : Наукова думка, 2008. – 285 с.
55. Старокожев О. А. Ответственность за нарушение требований законодательства по охране памятников истории и культуры / О. А. Старокожев, Н. А. Лазор, І. І. Шамшина // Древние культуры Восточной Украины: сб. науч. трудов / науч. ред. С. Н. Санжаров. – Луганск, 1996. – С. 235–238.
56. Санжарова Е. Н. Актуальные вопросы совершенствования государственного управления охраной и регистрацией объектов культурного наследия / Е. Н. Санжарова // Матеріали та дослідження з археології Східної України : зб. наук. праць / [під ред. С. М. Санжарова]. – Луганськ, 2006. – Вип. 5. – С. 335–349.
57. Настюк В. Я. Административно-правовые вопросы охраны памятников истории и культуры / В. Я. Настюк // Радянське право, 1980. – № 4. – С. 62–65.
58. Настюк В. Я. Забота о сохранении исторических памятников и других культурных ценностей – долг и обязанность граждан СССР / В. Я. Настюк. – Харьков, 1980. – 17 с.
59. Акуленко В. І. Збереження і відбудова історичних пам'яток на Україні у післявоєнний період 1945 – 1958 рр. / В. І. Акуленко // УІЖ. – 1976. – № 6. – с. 114–121.
60. Акуленко В. І. Радянське законодавство про пам'ятки історії та культури / В. І. Акуленко. – К., 1977. – 16 с.
61. Акуленко В. І. Правова охорона пам'яток історії та культури в УРСР / В. І. Акуленко, В. С. Анджиєвський. – К., 1984. – 47 с.
62. Акуленко В. Державний фонд пам'яток / В. Акуленко // Пам'ятки України. – 1987. – № 2. – С. 27.
63. Тронько П. Т. Охорона пам'яток історії та культури – справа всенародна / П. Т. Тронько // УІЖ. – 1980. – №9. – С. 118–124.
64. Тронько П. Т. Історико-культурні цінності і сучасність / П. Т. Тронько. – К. : Рідний край, 1988. – 187 с.
65. Генинг В. Ф. Очерки по истории советской археологии / В. Ф. Генинг. – К. : Наук. думка, 1982. – 228 с.
66. Корнієнко О. Пам'ятки науки і техніки : їх охорона та дослідження в Українській РСР / О. Корнієнко, В. Константинов // Пам'ятки України. – 1985. – № 4. – С. 26–28.
67. Корнієнко О. М. Пам'ятки науково технічного прогресу в Українській РСР / О. М. Корнієнко, В. О. Константинов. – К., 1986. – 18 с.
68. Телегин Д. Я. Актуальные вопросы охраны памятников археологии Донбасса / Д. Я. Телегин // Актуальные проблемы охраны и исследований археологических памятников в Центральном Донбассе : тез. доп. наук. конф. – Перевальск, 1990. – С. 3–4.

69. Игнаткин И. А. Охрана памятников истории и культуры : справ. пособие / И. А. Игнаткин. – К. : Вища шк., 1990. – 223 с.
70. Вечерский В. О государственном реестре национального культурного наследия / В. Вечерский // Пам'ятки України. – 2001. – № 12. – С. 51.
71. Чайковский С. М. Паспортизація пам'ятників республіки / С. М. Чайковский // Пам'ятники України. – 1978. – № 2. – С. 42–43.
72. Чайковский С. М. Паспортизацію пам'ятників завершено / С. М. Чайковский // Пам'ятники України. – 1977. – № 2. – С. 46–48.
73. Памятники истории и культуры Ворошиловградской области: научно-вспомогательный библиографический указатель / [авт.- сост. Г. Г. Табачникова и др.]. – Ворошиловград, 1986. – 112 с.
74. Памятники истории и культуры Донецкой области: научно-вспомогательный библиографический указатель / [авт.- сост. Т. Н. Дремова и др.]. – Донецк, 1989. – 286 с.
75. Список памятников археологии Украины. Донецкая область : каталог-справочник / [авт.- сост. Привалова О. Я., Привалов А. И.; ред. Телегин Д. Я.]. – К. : Изд-во УООП, 1988. – 110 с.
76. Войналович В. А. Досвід і проблеми охорони пам'яток історії та культури в 60–80-х роках / В. А. Войналович, Ю. З. Данилюк // Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР : зб. метод. матеріалів в шести частинах / [редкол. : П. Т. Тронько (голова) та ін.]. – К., 1989. – Ч. 4. – С. 5–99.
77. Данилюк Ю. З. Розвиток громадських ініціатив по збереженню історико-культурної спадщини / Ю. З. Данилюк // Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР : зб. метод. матеріалів в шести частинах / [редкол. : П. Т. Тронько (голова) та ін.]. – К., 1989. – Ч. 4. – С. 100–153.
78. Кравченко Н. М. Невирішені питання охорони пам'яток археології / Н. М. Кравченко // Археологічні дослідження, проведені на території України, протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток. – К., 1992. – С. 3–11.
79. Нестуля О. Особливості пам'яткоохоронного руху в Україні 1917–1991 рр. та актуальні завдання збереження історико-культурної спадщини на сучасному етапі / О. О. Нестуля // Стратегія українського державотворення. Філософсько-політологічний та економічний аналіз. Філософія. Економіка. Політика. Освіта : зб. наук. праць. – Київ-Полтава : «АСМІ», 2000. – С. 147–160.
80. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : монографія / С. В. Гаврилюк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 532 с.
81. Козак Д. Н. Стан та перспективи охорони і дослідження археологічної спадщини в Україні / Денис Никодимович Козак / Матеріали спільного засідання Головної ради Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і вченої ради Інституту археології НАН України. – К., 2009. – 40 с.
82. Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990) : монографія / Віктор Іванович Акуленко. – К. : Вища школа, 1991. – 274 с.
83. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство : історія, теорія, сучасність / Сергій Заремба. – К. : Логос, 1995. – 447 с.
84. Заремба С. З. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис / С. З. Заремба. – К. : Логос, 1998. – 244 с.
85. Історико-культурна спадщина України : проблеми дослідження та збереження / НАН України ; Інститут історії України / [відп. ред. : В. О. Горбик, упоряд. та наук. ред. : С. І. Кот]. – К., 1998. – 400 с.
86. Горбик В. О. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко // УДЖ. – 2003. – № 3. – С. 143–151.

87. Горбик В. О. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко // УДЖ. – 2004. – № 2. – С. 133–144.
88. Пам'ятки архітектури та містобудування України : довід. Держ. реєстру нац. культ. надбання / [авт.-упоряд. В. В. Вечерський та ін. ; за ред. А. П. Мардера та В. В. Вечерського]. – К. : Техніка, 2000. – 664 с.
89. Пам'ятки історії та монументального мистецтва Луганської області : каталог-довідник / [авт.-упоряд. : О. С. Башкірцева та ін.]. – К. : Фенікс, 2007. – 148 с.
90. Актуальні питання виявлення і дослідження пам'яток історії та культури : (на матеріалах Зводу пам'яток історії та культури України) / НАН України ; Інститут історії України / [відп. ред. В. О. Горбик]. – К., 1999. – Ч. 1. – 304 с. ; Ч. 2. – 256 с.
91. Пам'ятки історії та культури України : Каталог-довідник. Зошит 1 : Пам'ятки історії та культури України : дослідження та збереження / [В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко, Т. І. Катаргіна та ін.]. – К., 2005. – 240 с.
92. Пам'яткознавчі студії в Україні : теорія і практика / НАН України ; Інститут історії України ; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури ; Центр пам'яткознавства НАНУ та УТОПК / [відп. ред.: В. О. Горбик]. – К., 2007. – 336 с.
93. Збережена спадщина (Українському товариству охорони пам'яток історії та культури – 40 років) : збірник матеріалів і документів / Українське товариство охорони пам'яток історії та культури ; [упоряд. : О. М. Титова, М. Т. Пархоменко, О. О. Демиденко]. – К., 2007. – 280 с.
94. Настюк В. Я. Государственное управление в области охраны и использования памятников истории и культуры в СССР : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Государственное право и управление ; советское строительство ; административное право ; финансовое право» / В. Я. Настюк – Харьков, 1983. – 15 с.
95. Акуленко В. І. Проблеми становлення і розвитку законодавства про охорону пам'яток культури в Україні (1917 – 1991 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук у формі наук. доповіді : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / В. І. Акуленко. – К, 1992. – 33 с.
96. Кот С. І. Охрана памятников истории и культуры в Украинской ССР (1943 – нач. 60-х годов) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «История СССР» / С. И. Кот. – Днепропетровск, 1990. – 17 с.
97. Піскун В. М. Проблеми охорони та використання культурної спадщини в Україні (середина 70-х – початок 90-х років ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. М. Піскун. – К., 1995. – 26 с.
98. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство : історія, теорія, сучасність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / С. З. Заремба. – К., 1996. – 49 с.
99. Курило Т. В. Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні : історико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Т. В. Курило. – К., 2003. – 18 с.
100. Мельничук О. І. Статус всесвітньої культурної та природної спадщини людства в міжнародному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О. І. Мельничук. – К., 2006. – 19 с.
101. Павлухіна В. Ф. Історичне краєзнавство Донецької області в 50 – 90-ті роки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Ф. Павлухіна. – Донецьк, 1998. – 16 с.
102. Гаврилук С. В. Становлення й розвиток історичного пам'яткознавства Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / С. В. Гаврилюк. – Чернівці, 2003. – 39 с.
103. Ярошенко Є. С. Формування системи охорони культурних цінностей в Україні (XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Є. С. Ярошенко. – Х., 2004. – 18 с.
104. Романовський В. С. Розвиток пам'яткознавства на Харківщині в XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. С. Романовський. – Х., 2007. – 19 с.
105. Чернікова І. В. Охорона, вивчення і використання пам'яток історії та культури на Харківщині (1920 – червень 1941 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / І. В. Чернікова. – Х., 2007. – 21 с.
106. Мельниченко О. В. Музейна справа та пам'яткоохоронна робота на Черкащині в другій половині XX – початку XXI ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. В. Мельниченко. – Черкаси, 2007. – 20 с.
107. Манаєв О. Ю. Охорона та використання пам'яток історії та культури в Автономній Республіці Крим (1991 – 2006 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 26.00.05 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» / О. Ю. Манаєв. – К., 2008. – 20 с.
108. Хлівнюк О. В. Охорона культурної спадщини в Криму (1887 – 1941 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 26.00.05 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» / О. В. Хлівнюк. – К., 2009. – 20 с.
109. Андрес Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина XX – початок XXI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 26.00.05 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» / Г. О. Андрес. – К., 2009. – 20 с.

УДК 629.782:069.51

ВИСВІТЛЕННЯ ОСВОЄННЯ КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ В МУЗЕЯХ УКРАЇНИ

Боротканич Н.П.

(Центр пам'яткознавства НАНУ і УТОPIK)

В статті розглядається процес створення та розвитку музеїв космонавтики в Україні, визначені основні етапи освоєння космічного насліддя музейними установами, освітлена їх роль в зображенні космічної діяльності людини та формуванні широкого світоглядного світогляду суспільства.

Borotkanych Nataliya. The article considers the process of creating and developing astronautics museums in Ukraine, defines the main stages of mastering the space heritage by museum institutions, displays their position in presenting cosmic activity of mankind and forming the broad world outlook of the society.

Дослідження космосу стало одним з найбільш перспективних напрямків науково-технічного прогресу минулого сторіччя. Запуск першого супутника і політ Юрія Гагаріна назавжди ввійшли в

історію нашої цивілізації як яскраві події. Особливе місце у здійсненні космічних досліджень займали розробки українських вчених і конструкторів. Хоча за часів Радянського Союзу окремо роль